

Anu Raudasoja ja Annukka Tapani

Osaamisperusteinen ammatillinen koulutus opettajan osaamisidentiteettiä rakentamassa

Tiivistelmä

Opettajan osaamisidentiteetti kehittyy koko ajan suhteessa työelämän, koulutuksen ja yhteiskunnan vaatimuksiin. Opettajan osaamisidentiteetin kulmakivenä osaamisperusteisessa ammatillisessa koulutuksessa on laaja-alainen perusosaaminen, jossa painottuvat oman alan substanssiosaaminen ja pedagoginen osaaminen. Uutta luova asiantuntijuus ja toimijuus pohjautuvat tutkinnon perusteiden mukanaan tuomiin mahdollisuuksiin kokeilla ja kehittää rohkeasti uutta yhteistyössä muiden kanssa. Oman osaamisen ja yhteisön jatkuva kehittäminen ovat olleet muutoksen ytimessä luotaessa uutta ammatillista koulutusta ja kehittäminen jatkuu edelleen.

Asiasanat: osaamisidentiteetti, opettajuus, ammatillinen koulutus, osaamisperusteisuus

Johdanto

Tämän artikkelin tavoitteena on pohtia osaamisperusteisuuden vaikutusta opettajan osaamisidentiteetin kehittymiseen. Työntekijän näkökulmasta osaamisidentiteetti tarkoittaa kasvamista kohti jotakin, jota määrittävät työtehtävän ja työntekijän vaatimusten kohtaamiset (Vieno, Helander & Saari 2017). Artikkelissa pohdimme ammatillisen koulutuksen uudistuksen vaikutusta siihen, millaiseksi opettajat kokevat oman osaamisensa ja oman opettajuutensa. Artikkelin aluksi kuvaamme opettajan osaamistarpeita osaamisperusteisen koulutuksen toteuttamisessa sekä osaamisidentiteetin kehittämistä. Aineiston muodostavat 29 opettajan teemahaustattelut ja 30 opettajan kirjalliset tehtävät, joissa pääteemat ovat osaamisperusteinen ammatillinen koulutus sekä oman osaamisen kehittäminen.

Osaamisperusteisuus saa eri koulukunnista katsottaessa erilaisia näkökulmia: se voi olla käyttäytymiseen omaksuttua, monia taitoja ja kykyjä, laajoja osaamiskokonaisuuksia sisältävää (behavioural) tai praktista, toiminnallista, enemmän yksittäisiin taitoihin perustuvaa (functional). Tarve osaamisperusteiselle ajattelulle kumpuaa tarpeesta oppia työssä ja työstä, jatkuvalle kehittämiselle, joka puolestaan aiheuttaa tarpeita koulutuksen uudelleen ajattelulle ja järjestämiselle: pois tarjontalähtöisyydestä kohti kysyntälähtöisyyttä. Jatkuva kehittyminen ja oppiminen on tuonut mukaan myös oppimisen kaikkiallisuuden: oppimista voi tapahtua hyvin monenlaisissa tilanteissa ja ympäristöissä, nonformaaleissa ja informaaleissa. Tämä tuo mukanaan ajatuksen siitä, että osaamista voidaan hankkia hyvin monella tapaa, yksilöllisillä poluilla. Osaamisperusteinen ajattelu yhdistääkin perinteisen koulutuksen, työssä tai ammatissa oppimisen ja kokemuseräisen kehittymisen. Uudenlaisella ajatuksella oppimisen järjestelyistä ja tukemisesta pyritään työvoiman taitojen ja pätevyyskehittämiseen mutta myös työvoiman liikkuvuuden edistämiseen. (Delamare Le Deist & Winterton 2005.)

Tulevaisuuden opettajan osaamisidentiteetti

Vienon ym. (2017) mukaan osaamisperusteisuuden vastinpari voisi olla osaamisidentiteetti, joka laajentaa näkökulman työntekijän ja työtehtävän vaatimusten kohtaamisesta kasvamiseksi kohti jotakin. Chrysochooun (2009, 87) mukaan identiteetti luodaan aina kulloisessakin tilanteessa, joten se ei ole valmis mukana kuljetettava muuttumaton identiteetti. Monenlaiset uudet tavoitteet ja vaatimukset haastavat opettajan osaamisidentiteetin muutokseen. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama Opettajankoulutusfoorumi on tehnyt tavoitteet tulevaisuuden opettajan osaamiselle, jotka toimivat osittain opettajan työtehtävistä tulevana vaatimuksina opettajan työhön ja vaativat siten opettajan osaamisen kehittämistä kohti vaatimuksia (OKM 2016, 17).

Taulukko 1. Tavoitteet tulevaisuuden opettajan osaamiselle (OKM 2016, 17).

Laaja-alainen perusosaaminen	Uutta luova asiantuntijuus ja toimijuus	Oman osaamisen ja yhteisön jatkuva kehittäminen
<ul style="list-style-type: none"> • Syväallinen oman alan osaaminen • Pedagoginen taitavuus • Yhteiskunnalliset, globaalit ja eettiset kysymykset • Arvo-osaaminen • Tunne-, vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot • Yritteliäisyys • Muutososaaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Opetussuunnitelma-osaaminen • Luovuus, uteliaisuus, kokeilu- ja kehittämisrohkeus • Taito luoda yhdessä ja ottaa käyttöön uusia opetuksen innovaatioita • Taito reflektoida ja arvioida • Taito muuttaa omaa toimintaa • Pystyvyys ja toimijuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Koulun toimintakulttuurin kehittäminen verkostoissa • Oman osaamisen kehittäminen itsearviointeihin ja tutkimukseen perustuen • Verkostoituminen ja yhteisöosaaminen.

Aineistonhankinta ja tutkimusmenetelmät

Tässä artikkelissa kuvaamme osaamisperusteista ammatillista koulutusta opettajan osaamisidentiteetin rakentajana, niin kuin se ilmenee ammatillisessa koulutuksessa työskentelevien opettajien ymmärryksessä. Artikkelin sijoittuu laadullisen tutkimuksen kentälle, koska laadullinen tutkimus soveltuu henkilökohtaisten kokemusten selvittämiseen sekä niihin liittyvien merkitysten ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen. Laadullinen tutkimus tarjoaa mahdollisuuden päästä lähelle tutkittavia opettajia ja saada näin esiin hänen näkökulmastaan olennaisia asioita. (Eskola & Suoranta 2005, 44–51.)

Kaikkiaan (N=59) ammatillisen koulutuksen opettajaa osallistui aineiston tuottamiseen. Puolistrukturoituihin teemahaastatteluihin osallistui yhteensä 29 opettajaa kolmen eri koulutuksen järjestäjän ammatillisista oppilaitoksista. Teemahaastattelun osa-alueina olivat osaamisperusteisen ammatillisen koulutuksen suunnittelu, toteutus ja arviointi, reformin vaikutukset opettajan työhön sekä oman osaamisen

kehittäminen. Neljännen ammatillisen koulutuksen järjestäjän 30 opettajaa tekivät kirjallisen tehtävän uudistuvasta ammatillisesta koulutuksesta oman työnsä näkökulmasta.

Aineiston käsittely ja analyysi

Aineiston teemahaastattelut on kirjoitettu puhtaaksi haastattelujen aikana, jotta kaikki oleellinen aineisto on saatu tallennettua. Kunkin haastattelun kesto on ollut noin 45 minuuttia. Auki kirjatusta haastatteluista että kirjallisista tehtävistä muodostuvista teksteistä etsittiin samankaltaisuuksia ja poikkeavuuksia suhteessa OKM:n tulevaisuuden opettajan osaamiseen. Asioista tehtiin havaintoja niiden toistuvuuden ja erityisyyden perusteella.

Tulokset

Selvityksen keskeiset tulokset esitellään seuraavien teemojen kautta:

- laaja-alainen perusosaaminen
- uutta luova asiantuntijuus ja toimijuus
- oman osaamisen ja yhteisön jatkuva kehittäminen

Laaja-alainen perusosaaminen

Ammatillisen koulutuksen opettajalta edellytetään laaja-alaista perusosaamista, johon kuuluvat oman alan syvälinen osaaminen, pedagoginen taitavuus, yhteiskunnalliset, globaalit ja eettiset kysymykset, arvo-osaaminen, tunne-, vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot, yritteliäisyys ja muutososaaminen.

Opettajien pedagoginen taitavuus korostuu ammatillisessa koulutuksessa, jossa opetusta järjestetään monipuolisesti hybrideissä oppimisympäristöissä opiskelijan yksilölliset tarpeet huomioiden. Ammatillisen koulutuksen opettajat työskentelevät oppilaitoksissa lähiopetuksessa, erilaisissa verkko-oppimisympäristöissä sekä työelämässä erilaisissa rooleissa, joissa tarvitaan vahvaa pedagogista osaamista.

Ammatillisen opettajan työssä oman alan eli substanssin syvälinen osaaminen on tärkeää, jotta pystyy opettamaan ammattiin liittyviä asioita tuleville ammattilaisille. Opettajat kokevat oman alan syvällisen substanssiosaamisen ja työelämäyhteistyön ammatin opettamisen kannalta keskeisenä asiana. Opettajat näkevät tuoreen omakohtaisen työelämäkokemuksen tärkeänä, jotta he osaavat tunnistaa työhön liittyvät työelämän vaatimukset.

Työelämäyhteistyön lisääminen on yksi uuden ammatillisen koulutuksen tavoitteista, joka näkyi selkeästi myös opettajien työssä. Opettamista tehdään erilaisissa oppimisympäristöissä ja erityisesti jalkaudutaan ohjaamaan työpaikoille. Toisaalta yhteistyömahdollisuuksia työelämän kanssa tulisi selvittää vielä aktiivisemmin.

Opettajat kehittävät oppilaitoksen toimintaa, kantavat vastuuta siitä ja luovat koulutusalan toiminnan imagon yhteistyössä työelämän kanssa. He ovat löytäneet uuden ammatillisen koulutuksen kautta uusia mahdollisuuksia koulutuksen toteuttamiseen esim. työelämälähtöiset oppimisympäristöt kouluilla tai täydennyskoulutuksen toteuttaminen yrityksille. Yritteliäisyys näkyi aineistossa sisäisenä yrittäjyytenä, jota opettajat toteuttivat oppilaitoksen palveluksessa. Sisäinen yrittäjyys oli monelle opettajalle tapa tehdä työtä ja toisaalta tapa suhtautua työhön. Monien opettajien osalta yritteliäisyys ilmenee hanketoiminnan kautta. He ovat ideoimassa, suunnittelemassa, hankkimassa rahoitusta ja toteuttamassa hankkeita itsenäisesti ja tulosvastuullisesti.

Opettajien on varmistettava omalta osaltaan ammatillisen koulutuksen muutosten toteuttaminen parhaalla mahdollisella tavalla, joka edellyttää muutososaamista ja muutoksen sietokykyä. Tähän liittyy myös reformin myötä muuttunut kieli ja sen yhteiset tulkinnat, jotta ymmärretään sisällöt käytännössä oikein. Tästä syystä onkin ensiarvoisen tärkeää, että opettajilla on riittävästi tietoa muutoksen tavoitteista ja perusteista, jotta he pystyvät toimimaan toteuttajana. Opettajat nostavat vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot esiin kolmesta näkökulmasta, jotka ovat opiskelijoiden kanssa tehtävä yhteistyö, oppilaitoksen sisällä tehtävä yhteistyö sekä työelämäyhteistyö. Opiskelijoiden kanssa tehtävä yhteistyö kiteytyy asiakaslähtöisyyden toteuttamiseen, yksilöllisten opintopolkujen pohtimiseen ja rakentamiseen opiskelijoiden kanssa sekä ohjaukseen. Opettajat kokevat myös yksilöllisemmän kannustamisen ja opiskelijoitten osallistamisen tärkeänä.

Oppilaitoksen sisällä tehtävässä yhteistyössä näkyy yhteisopettajuuden kehittymisen tavoitteet. Yhteistyön syventäminen opettajien kesken, osaamisen jakaminen ja yhteisopettajuus näkyvät selkeänä tarpeena opettajien työssä.

Aineiston perusteella sanat arvo-osaaminen tai arvot eivät nouse kertaakaan esille, mutta ne ovat sisäänrakennettuna moniin kommentteissa. Oikeudenmukaisuus nousee esiin opiskelijoiden tasa-arvoisena kohtamisena ja tasa-arvoisten opiskelumahdollisuuksien järjestämisenä sekä valintojen vapautena esim. niissä tapauksissa, kun kaikille ei löydy paikkaa työpaikalla tapahtuvaan osaamisen hankkimiseen. Opiskelijoista huolehtimista opettajat pohtivat monin eri tavoin ohjaukseksi verhoiltuna. Opiskelijoita ohjataan yksilöllisesti heidän omista lähtökohdistaan käsin, joka kertoo opettajien kyvystä huolehtia opiskelijoiden tarpeista.

Ettinen osaaminen kertoo opettajien kyvystä hyväksyä toisten ihmisten erilaisuutta ja se näkyy aineistossa monella tapaa. Eettisistä kysymyksistä keskeisimmäksi aineiston perusteella nousivat erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden asemaan liittyvät asiat, kuten riittävä tuki opiskelijoille, joiden taidot eivät riitä itseohjautuvuuteen.

Opettajien muut kommentit liittyvät opiskelijoiden saaman opetuksen määrään sekä heidän saamansa ohjauksen riittävyteen suhteessa tutkinnon perusteiden vaatimuksiin. Nämä seikat opettajat näkivät tärkeinä yhteiskunnallisen tasa-arvon ja globaalin kilpailukyvyn kannalta.

Uutta luova asiantuntijuus ja toimijuus

Uutta luova asiantuntijuus ja toimijuus muodostuvat tutkinnon perusteiden osaamisesta, luovuudesta, uteliaisuudesta sekä kokeilu- ja kehittämisrohkeudesta, taidosta luoda yhdessä ja ottaa käyttöön opetuksen innovaatioita, taidosta reflektoida ja arvioida, taidosta muuttaa omaa toimintaa sekä pystyvyydestä ja toimijuudesta.

Aineiston mukaan suurin osa opettajista on ollut mukana kehittämässä uutta ammatillista koulutusta uusien tai päivitettyjen tutkinnon perusteiden pohjalta. Tutkinnosta riippuen muutokset ovat joko pieniä päivityksiä tai vastaavasti suuria koko tutkintoa uudistavia uusia osaamisvaatimuksia. Tärkeimpänä asiana tutkinnon perusteiden tehtävissä toimintasuunnitelmissa opettajat korostavat rakenteellisia ratkaisuja, jotka mahdollistavat joustavan opintoihin mukaan tulemisen jatkuvan haun myötä.

Aineistosta nousi esiin opettajien taito reflektoida ja arvioida toimintaympäristöjä laaja-alaisesti. Opettajat ovat uudistaneet ja parantaneet opetukseen liittyviä prosesseja, opiskelijan saamia palveluja ja tuotteita, kuten opetusmateriaaleja ja oppimisympäristöjä yhteistyössä saman alan opettajien kanssa. Uudet tuotteet ja palvelut sekä toimintamallit vaativat aiempien prosessien, palvelujen ja tuotteiden hyvää tuntemusta, jotta niitä voidaan parantaa tai vastaavasti luoda jotain täysin uutta.

Uusi ammatillinen koulutus on avannut opettajille monia mahdollisuuksia kokeilukulttuurin edistämiseen. Heitä on kannustettu kehittämään uusia luovia ratkaisuja ja toimintatapoja koulutuksen toteuttamiseksi. Monissa vastauksissa nousi tarve kehittää sellaisia oppimisympäristöjä, joissa opiskelijat voivat joko opiskella tai kerrata asioita itsenäisesti ajasta ja paikasta riippumatta.

Opettajien taito muuttaa omaa toimintaa korostuu uuden ammatillisen koulutuksen luomisessa. Moni opettaja toteaa, että haastavinta on vanhojen toimintatapojen poisoppiminen, jotta voi ottaa uudet toimintatavat käyttöön. Yhtenä esimerkkinä opettajat nostavat esiin eri-ikäisten opiskelijoiden opettamisen ja siihen liittyvät pedagogiset ratkaisut. Opettajat opettavat aiempaa heterogeenisempiä ryhmiä, joka on saanut heidät kehittämään uudenlaisia oppimisympäristöjä ja materiaaleja erilaisten oppijoiden tueksi.

Uuden ammatillisen koulutuksen onnistumisessa opettajien kokemus pystyvyys on avainasemassa. Opettajien pystyvyyttä ja toimijuutta on tuettu tarjoamalla ammatillisen koulutuksen reformiin liittyvää koulutusta koulutuksen järjestäjien toimesta. Opettajat totesivat, että muutoksesta on selvitty aina yhdessä opettajakollegojen kanssa ja niin selvittää nykyin. Osa opettajista kokee kuitenkin pelkoa siitä, selvittääkö kaikista uusista ammatilliselle koulutukselle asetetuista tavoitteista, kun resurssit pienevät. Suuri muutos on saanut myös osan opettajista harkitsemaan alan vaihtoa.

Oman osaamisen ja yhteisön jatkuva kehittäminen

Opettajat nostavat aineistossa esiin jatkuvan muutoksen, joka johtuu pääasiassa työelämässä tapahtuvista jatkuvista muutoksista ja alojen kehittymisestä. Osa ammateista katoaa ja uusia syntyy tilalle vanhojen ammattien muuttuessa. Tämä muutos haastaa opettajien oman osaamisen ja työyhteisön toimintatavat jatkuvan kehittämisen kohteeksi.

Koulun toimintakulttuurin kehittäminen nähdään aineiston pohjalta monitahoisena asiana. Opettajat nostavat keskeisesti esiin työelämän kanssa tehtävän yhteistyön, joka kehittää koulun toimintakulttuuria sekä oppilaitoksen sisällä, että koulutus- ja oppisopimuksen toteuttamisessa. Lisäksi työelämällä tarjottava tuki nähtiin tärkeänä esim. arviointikoulutukset, rekrytoinneissa tukeminen, yhteisten tapahtumien järjestäminen ja erilaiset henkilöstökoulutukset.

Lisäksi koulun toimintakulttuuria kehitetään oppilaitoksen sisällä lainsäädännön ja tutkinnon perusteiden vaatimuksista käsin. Keskeisimpinä muutoksina opettajat mainitsivat HOKSin ja uraohjauksen, jotka vaativat uudenlaista tapaa järjestää koulutusta ja siihen liittyvää ohjausta.

Toimintakulttuurin kehittäminen nähtiin myöskin yhteistyönä muiden toimijoiden kanssa, kuten toisten oppilaitosten, vapaaehtoistyön sekä erilaista harrastustoimintaa järjestävien toimijoiden kanssa. Aineistosta tuli hyvin esille, että verkostoituminen on ammatillisen koulutuksen opettajalle välttämätöntä. Verkostoituminen näkyi selvimmin työelämäyhteistyön kautta, mutta verkostoituminen muiden saman alan opettajien kanssa nähtiin myös tärkeäksi.

Yhteisöosaaminen nousi myös esiin aineistossa, kun opettajat pohtivat yhteistyötä työyhteisön tavoitteiden saavuttamiseksi. Moni opettaja oli saanut työyhteisöstä tukea ja uudenlaista malleja oman työnsä tekemiseen.

Opettajat kehittävät omaa osaamistaan sekä itsearviointien että saamansa palautteen perusteella, jota oppilaitoksissa kerätään suhteellisen säännöllisesti. Opiskelijoilta tuleva palaute liittyy pääsääntöisesti pedagogisiin ratkaisuihin ja niiden toimivuuteen suhteessa opiskelijan tarpeisiin. Itsearvioinneissa korostuvat substanssiosaamiseen ja pedagogiikkaan liittyvät asiat, kuten digitaalisuus.

Tutkimukseen perustuva oman osaamisen kehittäminen ei noussut aineistossa esiin. Opettajat korostivat sen sijaan työelämää sekä oman osaamisensa kehittäjänä, että kehittämisvaatimusten linjaajana. Opettajien osaamista ei voi jättää pelkäämään heidän itsensä vastuulle, vaan se kuuluu osaksi koulutuksen järjestäjän osaamisen johtamista sekä pedagogisen toiminnan johtamista.

Johtopäätökset

Tämän artikkelin tavoitteena oli pohtia osaamisperusteisuuden vaikutusta opettajan osaamisidentiteetin kehittämiseen. Viitekehyksenä toimivat Opetus- ja kulttuuriministeriön asettamat tavoitteet tulevaisuuden opettajan osaamiselle.

Ammatillisen koulutuksen opettajan työssä korostuu laaja-alainen perusosaaminen, joka sisältää sekä substanssiosaamisen että pedagogisen osaamisen.

Selvityksemme mukaan opettajan perustyössä korostuvat myös vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot, yritteliäisyys ja muutososaaminen. Ohjausosaaminen ei sisällynyt OKM:n tulevaisuuden opettajan osaamisvaatimuksiin, mutta se korostuu ammatillisessa koulutuksessa uraohjauksen ja yksilöllisten opintopolkujen myötä.

Opettajien uutta luova asiantuntijuus ja toimijuus ovat muodostuneet opettajille yleiseksi toimintatavaksi, koska muutos ammatillisen koulutuksen ja työelämän osalta on ollut jatkuvaa viime vuosina. Ilman uutta luovaa asiantuntijuutta opettajat eivät selviä työtehtävistään muuttuvassa yhteiskunnassa.

Opettajien oman osaamisen ja yhteisön jatkuva kehittäminen ovat opettajille arkea. Silti aineistosta nousee esiin tarve vahvalle osaamisen johtamiselle, jotta kaikilla on yhteinen päämäärä ja tavoitteet uuden ammatillisen koulutuksen kehittämisessä.

Osaamisperusteisessa ammatillisen koulutuksessa opettajien osaamisvaatimukset ovat laaja-alaiset ja vaativat monenlaista osaamista, joista osa opitaan työtehtävien yhteydessä, osa koulutuksessa ja osa vapaa-ajalla. Osaamisen hankkimista tahtuu kaikkiaalisesti hybrideissä oppimisympäristöissä, joissa kunkin opettajan osaamisidentiteetti muodostuu uniikiksi kokonaisuudeksi.

Abstract

The teacher identity is moving towards competency-based identity. It reflects the demands of the working-life, education and society. The basis of the new identity is in wide know-how of the substance and pedagogy. The new ways to be a teacher has its base on the curriculum and its possibilities to create something new in co-operation with stakeholders. Developing the competencies of oneself and the community have been the corner stones while the development of new vocational education and training has been created. The developing is still going on.

Lähteet

Chrysochoou, X. (2009). Identity projects in multicultural nation-states. Teoksessa I. Jasinskaja-Lahti, T. A. Mähönen (toim.), *Identities, Intergroup Relations and Acculturation – The Cornerstones of Intercultural Encounters*. Helsinki: Gaudeamus, 81–93.

Delamare Le Deist, F. & Winterton, J. (2005). What is Competence? *Human Resource Development International*, 8(1), 27–46.

Eskola, J. & Suoranta, J. (2005). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Jyväskylä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2016). Opettajankoulutuksen kehittämisen suuntaviivoja. Opettajankoulutusfoorumien ideoita ja ehdotuksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:34. Haettu 16.5.2018 osoitteesta <http://minedu.fi/documents/1410845/4583171/Opettajankoulutuksen+kehitt%C3%A4misen+suuntaviivoja+-+Opettajankoulutusfoorumien+ideoita+ja+ehdotuksia>

Vieno, A., Helander, J. & Saari, J. (2017). Osaamisperusteisuudesta osaamisidentiteettiin. *HAMK Unlimited Journal* 29.12.2017. Haettu 16.5.2018 osoitteesta <https://unlimited.hamk.fi/amatillinen-osaaminen-ja-opetus/osaamisperusteisuudestaosaamisidentiteettiin/>